

บทที่ 2

แนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าแนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ วิเคราะห์และอธิบายผลการศึกษาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.1.2.1 การดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม

2.1.2.2 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.1.2.3 แนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนาวัด

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ ความรู้ความเข้าใจ ความตระหนัก

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541) ได้ให้ความหมายว่า ศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี อาทิ พระราชวัง วัด ในอาณาเขต ศาสนสถาน ศาลอนุสาวรีย์ ป้อม กำแพง คูเมือง อาคารของราชการและเอกชน สวนสาธารณะ อาคารร้านค้า คลอง สะพาน ทำน้ำ และแหล่งชุมชนโบราณ เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีความเกี่ยวเนื่องกันกับสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่มีคุณค่าในทางศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เทคโนโลยี และรวมถึงศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง องค์ประกอบทางกายภาพต่าง ๆ ที่อยู่รอบงานสถาปัตยกรรม เพื่อส่งเสริมให้งานสถาปัตยกรรมมีความสง่างาม มีจุดมอง มีมุมมอง และระยะมองที่เหมาะสม องค์ประกอบทางกายภาพต่าง ๆ ได้แก่ ที่โล่งว่าง อาคารข้างเคียง เส้นทางจราจรทั้งถนน ทางเดินเท้า และทางน้ำ ต้นไม้ และส่วนประกอบสถานที่ (ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ , 2540)

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาในอดีตและปัจจุบัน และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี โดยอาจจัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ คือ สิ่งแวดล้อมจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียน ภาพวาด สิ่งแวดล้อมสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัดวาอาราม เจดีย์ และบ้านเรือน สิ่งแวดล้อมโบราณคดี ได้แก่ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ (เอกสารชุดคู่มือการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ชุดที่ 12 , 2539 และฉลอง คิชสี , 2540)

นอกจากนั้น ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (2540) ได้จัดประเภทของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ไว้ 3 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมเดี่ยว โดยทั่วไปมีขอบเขตไม่กว้างขวางมากนัก ขึ้นอยู่กับขนาดและความทรงคุณค่า เช่น ศาลหลักเมือง หรือองค์พระปฐมเจดีย์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมรวมกลุ่ม โดยทั่วไปกลุ่มงานศิลปพื้นที่กว้าง ในกลุ่มของงานต้องมิจานศิลปกรรมเดี่ยวอย่างน้อยชิ้นหนึ่งที่สำคัญที่สุดงานศิลปกรรมชิ้นอื่นเป็นส่วนผสม เช่น พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมเป็นพื้นที่ โดยทั่วไปสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทนี้มีขอบเขตกว้าง ได้แก่ บริเวณย่านชุมชนเมือง เช่นกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ ย่านอาคารเก่าในเมืองภูเก็ต

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า **สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม** หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบ ๆ ตัวศิลปกรรม รวมถึงองค์ประกอบทางกายภาพต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบศิลปกรรม ได้แก่ พื้นที่โล่งว่าง อาคารข้างเคียง เส้นทางจราจร ทางเดินเท้า ต้นไม้ และองค์ประกอบสถานที่ เพื่อส่งเสริมให้ศิลปกรรมมีความสง่างาม มีมุมมอง จุดมอง ระยะมองที่เหมาะสม ทรงคุณค่า ที่รวมถึงศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมนั้นด้วยที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.1.2.1 แนวคิดการดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม

การดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อให้คงคุณค่าไว้รวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะที่เรียกว่า การอนุรักษ์ (กรมศิลปากร, 2528) ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นการดูแลรักษาตัวโบราณสถานมิให้ชำรุด หรือถูกทำลายลงไปกว่าที่เป็นอยู่ การอนุรักษ์มีการปฏิบัติงานหลายลำดับ และมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามค่านิยมของแต่ละท้องถิ่นและมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการก่อสร้าง และสภาพภูมิอากาศของแต่ละท้องถิ่นด้วยการอนุรักษ์สามารถจำแนกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

2. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพที่เคยเป็นมา

3. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและการปรับปรุง ให้มีรูปทรงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่อยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

ประสงค์ เอ็มมอนต์ (2540) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน จำเป็นจะต้องมีกรอบการอนุรักษ์เป็นแนวทาง เพื่อควบคุมความถูกต้องในการอนุรักษ์ ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการกำหนดแนวทาง หลักการ และวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่ง

2. กำหนดกรอบการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่งให้ชัดเจน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดวิธีการ และระดับของการอนุรักษ์ พร้อมทั้งกำหนดนโยบายวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และการเลือกใช้วิธีการอนุรักษ์

3. การสร้างรูปแบบ กำหนดวิธีการและรายละเอียดต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ตลอดจนการกำหนดวัสดุที่นำมาใช้

4. การปรับปรุงภูมิทัศน์ ได้แก่ การทำผังบริเวณพื้นที่โบราณสถาน ให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบัน และส่งเสริมโบราณสถานให้สง่างาม ตามพื้นที่ที่สามารถรองรับได้

แนวทางการพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถาน หรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ โดยวิธีการดำเนินการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ดังนี้

1. ทำการศึกษาแล้วกำหนดกรอบพัฒนาสูงสุดในเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมพร้อมทั้งการชี้้นำการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจไปยังบริเวณที่เหมาะสม

2. ทำการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ถนน ทางเดิน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ฯลฯ เท่าที่จำเป็นโดยไม่เกินที่กำหนดไว้ในกรอบการพัฒนา

3. ควบคุมการพัฒนาในบริเวณต่าง ๆ ตามกรอบพัฒนาที่กำหนดไว้ ตลอดจนบริเวณที่เชื่อมต่อการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ ต้องควบคุมให้เกิดความกลมกลืนและการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

4. ส่งเสริมให้เขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสง่างามและมีบรรยากาศที่เหมาะสมสอดคล้องกับศิลปกรรมและแหล่งศิลปกรรมนั้น ๆ

นอกจากที่กล่าวมา ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (2537) ยังอธิบายการควบคุมสภาพแวดล้อมว่า สภาพแวดล้อมระยะใกล้ที่อยู่ในเขตโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรมอาจกำกับดูแลได้โดยการออกแบบผังบริเวณพร้อมกับการจัดภูมิทัศน์ ส่วนสภาพแวดล้อมระยะไกลที่อยู่นอกเขตโบราณสถานและใกล้นั้น ใช้วิธีการควบคุมสภาพแวดล้อม โดยการสร้างความเข้าใจหรือการใช้ข้อบังคับกฎหมาย ทั้งจูงใจให้ปฏิบัติในสิ่งที่ต้องการและห้ามไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ต้องการให้ปฏิบัติตามมาตรการต่าง ๆ มีทั้งการยินยอม การบังคับ การสนับสนุน การเร่งรัด ดังนั้นการควบคุมสภาพแวดล้อมควรเริ่มต้นดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกการอธิบายซ้ำ ๆ เพื่อช่วยให้สอบถามและต้องการศึกษาเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ต้องมีการรณรงค์ให้เข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สื่ออย่างง่าย ๆ ประหยัดวิธีที่เหมาะสมที่สุด ได้แก่ การจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มอายุ อาชีพ รายได้ของประชากรแต่ละกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

2. การใช้สิ่งแวดล้อมปกป้องคุ้มครองแหล่งศิลปกรรมและงานศิลปกรรม วิธีการนี้ใช้ได้กับการปฏิบัติงานออกแบบผังบริเวณหรือชุมชนเมืองเอง ผู้ออกแบบสามารถออกแบบสิ่งแวดล้อมมิให้ถูกทำลายองค์ประกอบชุมชนเมือง ได้แก่ ภูมิเมือง กำแพงเมือง ป้อม ประตู ถนน อาคารสาธารณะและอาคารอยู่อาศัย เป็นต้น

3. การเสริมสร้างความสง่างามให้ศิลปกรรม การจัดสภาพแวดล้อมมีหลักการในการจัดโดยทั่วไป ได้แก่ การสร้างความกลมกลืนและเป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งศิลปกรรม กับสภาพแวดล้อมข้างนอก แต่ทั้งนี้ต้องให้แหล่งศิลปกรรมเด่นและภูมิฐานเหมาะสม

4. การบำรุงรักษาและการกำกับดูแลเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ขั้นตอนนี้ใช้สำหรับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ได้ปรับปรุงสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์แล้ว เขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและศิลปกรรมเดียวจะมีปัญหาไม่มาก ส่วนสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมกลุ่มอาคารนั้น เขตแหล่งศิลปกรรมกับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมักซ้อนทับกันจึงอาจทำให้สับสนได้ จึงต้องทำความเข้าใจก่อนว่าเขตไหนเป็นเขตอะไร ถ้าหากว่าเข้าใจได้ถูกต้องแล้วก็สามารถกำกับดูแลให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ได้

5. การประเมินการปฏิบัติการ ในการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนต้องมีการประเมินผลงานเป็นช่วง ๆ ซึ่งอาจกำหนดได้ตามความเหมาะสมของประเภทของงาน ปริมาณของงานและช่วงระยะเวลาปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความผิดพลาดและปัญหาต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติงานก็สามารถแก้ไขได้ทัน อย่างไรก็ตามในตอนสุดท้ายเมื่อเสร็จสิ้นการปฏิบัติการต่าง ๆ แล้ว ก็ต้องสามารถสรุปผลและประเมินผลการปฏิบัติงานไว้เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและปฏิบัติต่อไป

นอกจากวิธีการดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของวัดก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่ดูแลโดยตรงคือเจ้าอาวาส ซึ่งมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 2505 (แก้ไขเพิ่มเติม 2535) ได้กำหนดให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลวัด โดยกำหนดไว้ในมาตราที่ 37 ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสจะต้องบริหารงานของวัด และพระพุทธศาสนาได้ว่ามีหน้าที่ 4 ประการ คือ 1.บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ปกครอง 2.ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอาศัยในวัดนั้นปฏิบัติตามธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบคำสั่งของมหาเถรสมาคม 3. เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัย 4. อำนวยความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

2.1.2.2 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2528) กล่าวว่า การอนุรักษ์ เป็นการจัดการของมนุษย์ในชีวนิเวศ (Biosphere) เพื่อที่จะได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุด และยั่งยืนแก่ชนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคต ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นการสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวนรักษาไว้ การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน การทดแทน และการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

แนวคิดในการอนุรักษ์ก็ยังคงเป็นการควบคุมสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสม ซึ่งมีระดับความเข้มงวดโดยแบ่งออกเป็น

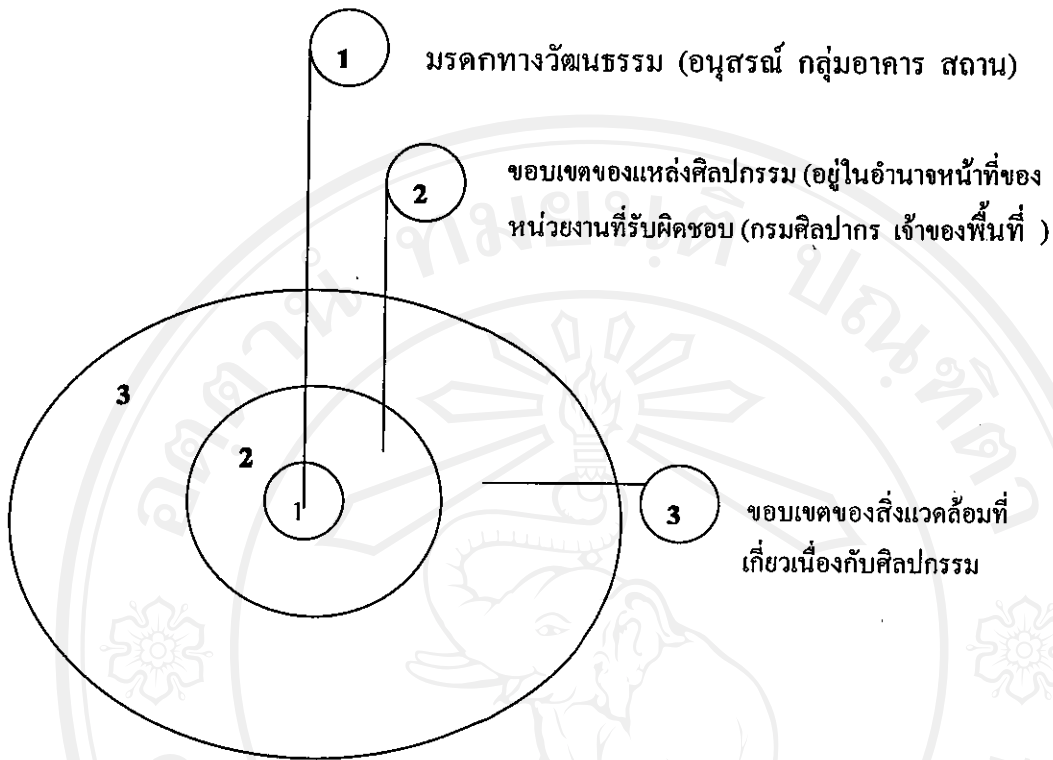
1. บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึงวัดและสิ่งแวดล้อมมีความสอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน
2. แหล่งอันควรอนุรักษ์ (Nucleus) หมายถึง วัดซึ่งเป็นแหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์
3. พื้นที่สงวน (Preservation area) หมายถึง พื้นที่ของวัดที่มีคุณค่าทางด้านวิชาการ และมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบทำให้ถูกทำลายได้ง่าย ในพื้นที่นี้ห้ามกระทำใด ๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมของศิลปกรรมโดยเด็ดขาด

4. พื้นที่อนุรักษ์ (Conservation Area) คือพื้นที่ใกล้เคียง หรือบริเวณโดยรอบวัด ซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมส่งผลกระทบต่อการคงอยู่ของวัด

5. พื้นที่บริการและการจัดการพัฒนา (Service and Management Area) คือพื้นที่ข้างเคียงหรือโดยรอบวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับตัววัดน้อยมาก ยินยอมให้มีการพัฒนาได้แต่ต้องอยู่ในการควบคุมของหน่วยงานรับผิดชอบ ซึ่งไม่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าของวัด (สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, 2543)

นอกจากนี้ สามารถ สิริเวฬุพันธุ์ (2540) ได้เสนอวิธีการรักษาทางสถาปัตยกรรมไว้ 5 แนวทาง คือ การอนุรักษ์ การปฏิสังขรณ์ การฟื้นฟูสภาพ การสร้างขึ้นมาใหม่ การเสริมสร้างความมั่นคง ซึ่งสอดคล้องกับ Bernard M. Feilden (1982 อ้างใน อนุกุล สิริพันธุ์, 2543) ที่ได้เสนอวิธีการปฏิบัติในการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งการอนุรักษ์ออกเป็น 7 ระดับ คือ การป้องกันทรุดโทรมหรือการอนุรักษ์ทางอ้อม การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคง การบูรณะ การปรับปรุงใหม่เป็นที่อยู่อาศัย การสร้างชิ้นส่วนใหม่ การสร้างชิ้นใหม่

โดยหลักการจัดการหรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ การรักษาศิลปกรรมให้คงอยู่จำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่แหล่งศิลปกรรมนั้น เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน การที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรมย่อมมีผลกระทบต่อพื้นฐานหลักในการดำรงชีวิตและการพัฒนาทางด้านจิตใจ ก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องทางสังคม ชุมชนใดหากประชาชนมีความตระหนัก และเข้าใจในการจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ดีและเหมาะสมแล้ว การสูญเสียคุณค่า ตลอดจนการสูญหายของแหล่งศิลปกรรมก็เกิดขึ้นได้ยาก การที่แหล่งศิลปกรรมเสื่อมโทรมก็เพราะสาเหตุจากธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์ที่ทำให้ศิลปกรรมหมดสภาพไปเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งแสดงขอบเขตของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ดังต่อไปนี้

รูป 2.1 แผนภูมิแสดงขอบเขตของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

หมายเลข 1 คือ ตัวศิลปกรรม

หมายเลข 2 คือ ขอบเขตของศิลปกรรมตามระเบียบว่าด้วยการจัดผลประโยชน์และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ. 2523 ข้อ 3

หมายเลข 3 คือ ขอบเขตของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (จากเอกสารชุดคู่มือการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ชุดที่ 12 , 2539)

เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 4 ประการ คือ เพื่อธำรงไว้ซึ่งปัจจัยสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อสงวนรักษาการกระจายของชาติพันธุ์ เพื่อเป็นหลักประกันในการใช้ประโยชน์ในการยังชีพและอุตสาหกรรมหลัก ๆ เพื่อสงวนรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม ซึ่งเป็นมรดกล้ำค่าไว้ไปยังอนุชนรุ่นหลัง โดยมีแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป สามารถกระทำได้ดังนี้ การให้การศึกษาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การปรับปรุงคุณภาพ การลดอัตราการเสื่อมสูญ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ การใช้สิ่งทดแทน การใช้สิ่งที่มีคุณภาพรองลงมา การสำรวจหาทรัพยากรใหม่ ๆ การป้องกัน (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ , 2541)

2.1.2.3 แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาวัด

วัดในประเทศไทยมีรูปแบบหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ มีลักษณะขนาดฐานะที่แตกต่างกัน แต่ละวัดก็มีบทบาทหน้าที่ที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างการบริหารและการจัดการวัดให้ถูกต้องเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยที่เกิดขึ้น (พระมหาเสริมชัย ชยมังคโล, 2539) ดังนั้นแต่ละวัดก็จะมีการบริหารจัดการหรือพัฒนาที่แตกต่างกันไป ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์หรือพัฒนาวัดไว้ดังนี้

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล (2528) เสนอว่า การที่จะสร้างแนวคิดการอนุรักษ์ขึ้นได้นั้น ต้องพิจารณาประเมินค่าโบราณสถานให้ได้ชัดเจนเสียก่อน คือ ในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสัมฤทธิ์ผลในการสร้าง ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบ การดำรงชีวิตของชุมชนสังคม

การค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสมนั้นอยู่ที่การสร้างกระบวนการขึ้นมาให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสังคมที่สำคัญ 3 ประการ คือ ด้านวัฒนธรรม การให้คุณค่า และการใช้สอยตัวโบราณสถานนั้น ซึ่ง ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2539) ได้กล่าวไว้ว่า ด้านวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการบูรณะโบราณสถานและวัดอยู่สองประการ คือ การปฏิสังขรณ์ให้กลับสู่สภาพเดิมตามประเพณีนิยมของพุทธศาสนิกชน และแบบที่มุ่งเน้นในการรักษาหลักฐานตามสภาพที่ตัวโบราณสถานนั้นเป็นอยู่ ทั้งในระดับของการสงวนรักษาไปจนถึงระดับของการอนุรักษ์ ด้านการให้คุณค่า นับตั้งแต่ไม่เห็นคุณค่า มุ่งจะพัฒนาอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อโบราณสถาน อีกระดับหนึ่งให้คุณค่าในทางพุทธศาสนา มุ่งปฏิสังขรณ์ให้เต็มรูปแบบโดยไม่คำนึงถึงคุณค่าหรือความสูญเสียหลักฐานทางการศึกษาที่สำคัญไป อีกระดับหนึ่งได้แก่กลุ่มที่มุ่งเป้าหมายของการบูรณะไปที่ความสำคัญทางวิชาการเป็นหลัก ด้านการใช้สอย ซึ่งต้องมองให้ครอบคลุมในวงกว้าง นับตั้งแต่ตัวเจ้าของโบราณสถานหรือทางวัดเอง กลุ่มนักलग พุน กลุ่มนักวิชาการ หน่วยราชการ ซึ่งต่างมีความต้องการใช้สอยโบราณสถานแตกต่างกัน นอกจากนั้นในการสร้างหรือบูรณะวัดนั้น ชัย เรืองศิลป์ (อ้างในสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์, 2543) ได้กล่าวว่าความเชื่อของบรรพบุรุษชอบสร้างวัด เพราะถือว่าได้กุศลแรง กว่าการทำงานบุญอย่างอื่น ๆ บุญกุศลในการสร้างวัดจะช่วยให้ผู้สร้างได้อยู่ในสวรรค์ จึงทำให้มีการสร้างหรือบูรณะวัดกันอยู่เสมอ ๆ แต่ในการจัดการจะต้องมีแนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของวัดให้มากที่สุด ซึ่ง ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2537) ได้กล่าวว่า แนวทางในการพัฒนาในการอนุรักษ์ต่าง ๆ จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่าง คือ ความคิดเห็นของประชาชน ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง และความคิดเห็นของนักวิชาการหรือนักอนุรักษ์ โดยจะ

ต้องนำความคิดเห็นมุมมองของแต่ละฝ่ายมาประสานกันก่อนที่จะมีการดำเนินการอนุรักษ์หรือปรับปรุงใด ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

ส่วน อัยฎาญ์ โปราณนท (2547) ได้เสนอแนวทางในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาวัดด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล มีเป้าหมายเพื่อที่จะสร้างความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา และศักยภาพของวัด อย่างเป็นระบบ โดยทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวัด ประวัติอาคารสิ่งก่อสร้างและสิ่งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัด ซึ่งข้อมูลที่ได้จะช่วยในการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งที่มีคุณค่าที่มีอยู่ในวัด รวมถึงการจัดทำแผนที่ แผนที่แสดงที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ แผนที่การใช้พื้นที่นอกอาคาร ส่วนต่าง ๆ แผนที่แสดงอาคารสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าความสำคัญทางด้านต่าง ๆ แผนที่แสดงตำแหน่งของต้นไม้ ตำแหน่งวัด ทิศทาง และแสดงตำแหน่งจากนอกวัดที่มองเข้ามาเห็นความสวยงาม

2. การจัดทำแผนการใช้ที่ดินในวัด ซึ่งเป็นแผนที่แสดงการใช้พื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของวัด ในอนาคต เป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวัด ซึ่งในการกำหนดแผนการใช้ที่ดินมีแนวคิดพื้นฐาน คือ การกำหนดพื้นที่ในวัดออกเป็นส่วน ๆ ตามบทบาทหน้าที่ของวัด ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ เขตสังฆาวาส เขตพุทธาวาส และเขตบริการชุมชนหรือเขตบริการสาธารณะ

3. การจัดทำแผนยกระดับสภาพแวดล้อมของวัด เมื่อจัดทำแผนการใช้ที่ดินแล้วก็ทำการจัดทำแผนยกระดับสภาพแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างบทบาทและคุณค่าของวัด เช่น อาคารสิ่งก่อสร้างและการใช้ที่ดินใหม่ที่จะเกิดขึ้นในวัด จะต้องพิจารณาว่า สิ่งเหล่านั้นต้องตั้งอยู่ในเขตการใช้ที่ดินสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของการใช้ที่ดิน เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามสอดคล้องกับอาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ และอาคารสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นจะต้องไม่บดบังหรือลดคุณค่าของอาคารสิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว รวมถึงต้องมีรูปร่างลักษณะภายนอกที่สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมของอาคารสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง

ส่วนบริการที่จัดให้มีขึ้นใหม่ ชนิดและจำนวนสิ่งบริการที่จัดให้มีขึ้นในแต่ละวัด จะขึ้นอยู่กับลักษณะของวัด เช่น วัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมมาก ก็ควรจะมีสิ่งบริการเพิ่มจำนวนขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาอันจะทำให้วัดเสื่อมคุณค่าลง ซึ่งต้องพิจารณาในการจัดสร้างให้เหมาะสม สิ่งที่ควรพิจารณา ได้แก่ ป้ายชื่อหน้าวัด ที่จอดรถ ป้ายแสดงผังบริเวณของวัด ที่นั่งพัก และร้านค้า ถนน ทางเท้า ในวัด ป้ายแสดงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของอาคารสิ่งก่อสร้าง ถังขยะ เสาไฟฟ้า-

ดวงไฟฟ้า ห้องน้ำ-ห้องส้วม ที่ตั้งของสิ่งบริการ-กิจกรรมอื่นๆ ตู้บริจาค ต้นไม้ ซึ่งจะต้องจัดการสร้างให้เหมาะสมกับวัดนั้น ๆ

นอกจากนั้นการดำเนินการตามแผนการอนุรักษ์และการพัฒนาวัด ในการที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด ควรดำเนินการโดย ขอความร่วมมือจากศรัทธา ประชาชน และสถาบันการศึกษา ให้ช่วยทำความสะอาดบริเวณวัด หากอาคารสิ่งก่อสร้างชำรุดโดยเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โบราณวัตถุ ควรติดต่อกรมศิลปากรเพื่อทำการศึกษาและซ่อมแซม นอกจากนี้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมศิลปากร เป็นต้น ให้ออกแบบป้ายชื่อวัด ป้ายแสดงผังบริเวณ ป้ายประวัติศาสตร์ ป้ายร้านค้า แก้วน้ำ ถังขยะ ฯลฯ รวมถึงการออกกฎระเบียบควบคุมการใช้ที่ดิน รูปร่างลักษณะอาคาร สิ่งก่อสร้างข้างเคียงวัด ไม่ให้เกิดขึ้นในลักษณะที่ทำลายความสวยงามของวัด รวมทั้งขอความร่วมมือผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบริเวณที่พักอาศัยให้เรียบร้อย เพื่อช่วยเพิ่มคุณค่าให้แก่วัด

ดังนั้นสรุปได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จำเป็นจะต้องอาศัยการจัดการแบบประยุกต์ใช้วิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการพัฒนาวัด ซึ่งให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพวัด อาจจะมีการจัดการในรูปของการสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ การบูรณะ การพัฒนา การแบ่งเขต การปรับปรุงภูมิทัศน์ เป็นต้น ซึ่งวิธีการอนุรักษ์วิธีใดก็ตามอาจใช้แบบผสมผสานเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมศิลปกรรมนั้น ๆ จะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ มีงบประมาณที่เพียงพอ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่ที่ผ่านมามีหน่วยงานรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการ หรือเจ้าของพื้นที่ในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของวัดให้ยั่งยืนนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายไม่ว่ารัฐ เอกชน ชุมชน ให้เข้ามามีโอกาสได้รักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของวัด ก็จะเป็นตัวนำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของวัดอย่างยั่งยืนต่อไป

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ ความรู้ความเข้าใจ ความตระหนัก

2.1.3.1 การรับรู้

ตามความหมายในหนังสือ The Webster's New World Dictionary (David B. Guraluik, 1966) การรับรู้ หมายถึง ความเข้าใจ การจดจำ การสำนึกได้ การสังเกตและการทราบ รู้ได้โดยการผ่านการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส หรือได้กลิ่น แต่เมื่อสรุปแล้ว การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่จิตใจได้มีการรวบรวมข้อมูลและแปลความหมายของข้อมูลนั้นออกมา นั่นคือการทำ ความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้รับนั่นเอง หรือกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์

ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบกับความรู้อ ความเข้าใจ ซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์การรับรู้ของแต่ละบุคคล

แจ็กสัน (Jackson , 1978 อ้างใน อินทราณี สุขสมบูรณ์ , 2536) ได้ศึกษาการรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ซึ่งแสดงให้เห็นการรับรู้ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม และส่งผลถึงความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มและบุคคลในแง่การแสดงทัศนคติและการรับรู้ที่มีผลต่อการตัดสินใจเชิงสิ่งแวดล้อม สรุปได้ว่า ก่อนที่จะตัดสินใจจะต้องใช้ ระยะเวลาที่ได้สร้างสมประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่ได้รับ จากแหล่งข่าวสารที่เชื่อถือได้ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจของกลุ่มและบุคคล ข้อมูลจากสถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้นำและผู้ตามจะนำมาประกอบการพิจารณาร่วมกัน เพื่อทำการตัดสินใจ

2.1.3.2 ความรู้ความเข้าใจ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526) กล่าวว่า ความรู้เป็นการปฏิบัติเบื้องต้น ซึ่งผู้เรียนจำได้ อาจโดยการนึกได้หรือโดยการมองเห็น ได้ยิน จำได้ ความรู้ในขั้นนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการจำกัดความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ปัญหา เป็นต้น

กรรณิการ์ กันชะรักษา (2527) กล่าวว่า ความรู้มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดแรงจูงใจ ที่จะปฏิบัติพฤติกรรมและก่อให้เกิดความสามารถในการปฏิบัติพฤติกรรมนั้นเนื่องจากมีความรู้ที่เหมาะสม ทำให้ทราบว่าต้องปฏิบัติอย่างไร และสามารถปฏิบัติได้จริงและเสริมสร้างการปฏิบัติด้วยเสมอ

โสภา ชูพิกุลชัย และอรทัย ชื่นมณุษย์ (2518) ได้ให้ความหมายของความรู้ความเข้าใจว่าเป็นการรับรู้ จำ และเข้าใจในเรื่องที่เกิดจากประสบการณ์และทัศนคติ ประกอบขึ้นจากความรู้ต่าง ๆ ที่เคยได้เรียนมาเกี่ยวกับความรู้ที่มีอยู่

2.1.3.3. แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2537) กล่าวว่า ความตระหนัก หมายถึง การกระทำที่แสดงว่าจำได้ มีการรับรู้ การมีความรู้หรือมีความสำนึก หรือในอีกความหมายหนึ่ง ความตระหนักเป็นภาวะการที่บุคคลเข้าใจ หรือสำเนียงถึงบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์ หรือวัตถุสิ่งของได้ เป็นการที่บุคคลได้รับรู้และรับทราบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นในที่ที่ตนอาศัยอยู่ในเมือง สังคม และมีความคิดตลอดจนการที่ต้องการจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของสังคมและสิ่งแวดล้อม

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2534) กล่าวว่าความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึงความรู้ที่เห็นคุณค่า หรือเห็นความสำคัญได้แก่การรับรู้ การตอบสนอง การเห็นคุณค่า หรือเห็นความสำคัญ การจัดระบบคุณค่าและการนำเอาคุณค่ามาสร้างเป็นลักษณะนิสัยประจำตัว เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 5 ด้าน ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ และเสียง

ดังนั้นสรุปได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ได้รับจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้อันเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเกิดจากประสบการณ์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมของบุคคลนำไปสู่การรับรู้ในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่นในเรื่องของกฎหมายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประวัติความเป็นมาของศิลปกรรม การบูรณะปฏิสังขรณ์ การมองเห็นคุณค่าทางจิตใจของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เป็นต้น ส่วนความเข้าใจ เป็นการตีความ การขยายความ แปลความหมาย ความตระหนัก คือ พฤติกรรมของบุคคลที่รู้สำนึกและจำได้ จากที่เคยผ่านมาเกี่ยวกับข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ แล้วนำมาจัดระบบความคิดและแสดงอาการตอบสนองออกมาเป็นพฤติกรรม

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ซูเกียร์ติ ทีสุวรรณ (2534, 2541) กล่าวถึง แนวความคิด เรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญาตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแตกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบ ๆ แต่การมีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังร่วมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ ด้วย

Cohen & Uphoff (1977) แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้วยทรัพยากรการบริหาร และการประสานความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

เออร์วิน วิลเลียม (Erwin William 1967 อ้างใน ระเบียบ อินจินดา, 2542) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญกับการใช้ วิชาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

อำนาจ อนันตชัย (2527) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการพัฒนาที่จะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานให้ดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงานที่มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินการและใช้วิชาการให้บรรลุเป้าหมาย

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนเกิดความรู้สึกอยากจะไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีส่วนเป็นเจ้าของ มีอำนาจร่วม ในการตัดสินใจ มีความเป็นอิสระ ในการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และกิจกรรมที่อาจเกิดผลกระทบต่อชุมชน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม ปฏิบัติการ ตรวจสอบ แก้ไข นำไปปฏิบัติ หรือกล่าวอีกนัย หนึ่งก็คือ ร่วมตัดสินใจ ร่วมในการปฏิบัติการ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมในการประเมินผล เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้นเป็นไปตามความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสม

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อัญญาต์ โปราณนท์ (2526) ศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมโดยการวางผังเมือง กรณีศึกษาพื้นที่ในเขตเมืองเก่า เชียงใหม่ ผลการศึกษาได้เสนอแนวทางสำหรับการควบคุมการใช้ที่ดินและรูปร่างลักษณะอาคาร ในพื้นที่ดังกล่าวไว้ 3 แนวทาง คือ นโยบายสำหรับการใช้ที่ดิน โดยกำหนดให้พื้นที่ที่ศึกษาเป็นเขตอนุรักษ์ให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา ส่วนข้อกำหนดสำหรับควบคุมการใช้ที่ดินภายในเขตอนุรักษ์ มีการเสนอว่าห้ามใช้ที่โล่งว่างในรัศมี 25 เมตรของโบราณสถาน เป็นที่ก่อสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใด เป็นต้น ส่วนข้อกำหนดสำหรับควบคุมรูปร่างลักษณะอาคาร ภายในเขตอนุรักษ์ เสนอว่าให้มีรูปร่างลักษณะภายนอกให้สอดคล้องกับลักษณะทางสถาปัตยกรรม ล้านนา และได้แนะนำเกี่ยวกับความสูงของอาคาร การใช้สีภายนอกอาคาร และป้ายโฆษณา

คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร (2530) ได้ศึกษาบทบาทและปัญหาของวัดในปัจจุบัน พบว่าบทบาทของวัดนอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนาแล้วยังมีบทบาทในด้านอื่น ๆ คือ เป็นแหล่งการศึกษา เป็นศูนย์กลางบริหารชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการบริการต่าง ๆ ขึ้น ส่วนปัญหาของวัดในปัจจุบันทางกายภาพ พบว่า สภาพสังคมวัดเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะสังคมแบบประเพณีเพราะวัดให้บริการแก่ชุมชนในด้านการศึกษา และการท่องเที่ยว วัดจึง

กลายเป็นศูนย์กลางชุมชน มีการบริการแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น ขวดยานพาหนะเพิ่มขึ้น ร้านค้าตลอดจนสาธารณูปโภค รวมถึงบริการที่พักในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งให้บริการแก่นักท่องเที่ยวส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของวัดด้วย ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการซ่อมแซมบำรุงตามมา และในกรณีที่สภาพสังคมและเศรษฐกิจแบบนี้จำเป็นต้องจัดระบบระเบียบการพัฒนาด้านกายภาพของวัดให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป รวมทั้งการเตรียมตัวรับปัญหาด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับผลประโยชน์ของวัดที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินในวัดเพื่อหารายได้อาจเกิดขึ้นกับวัดในภาคเหนือได้

สุรีย์ บุญญาบุหงา (2534) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ในทัศนะของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ที่มีอยู่ในเขตเมือง แต่การที่เมืองเชียงใหม่มีการพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างรวดเร็วทำให้สภาพแวดล้อมที่สวยงามเปลี่ยนไป ปัจจุบันสภาพแวดล้อมเมืองเชียงใหม่ถูกทำลายคุณค่าไปมาก ในด้านการอนุรักษ์ เห็นว่าบางส่วนได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี แต่ยังมีบางส่วนที่ถูกทิ้งร้างให้เสื่อมโทรม และโบราณสถานมีจำนวนมาก งบประมาณไม่พอ ผู้สูงอายุยินดีให้ความร่วมมือในการดำเนินการอนุรักษ์ สำหรับแนวทางเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและโบราณสถาน เห็นว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงควรจะเป็นหลักในการดำเนินงานและจัดหางบประมาณ นอกจากนี้ควรสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

ศิริวรรณ ทาปัญญา (2539) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถาน อำเภอเมืองเชียงใหม่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจที่ดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน โดยให้ความเห็นว่าแหล่งโบราณสถานเป็นสถานที่ควรคุณค่าแก่การรักษาไว้เป็นมรดกแผ่นดิน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และเห็นว่ากรขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานมีส่วนถูกทำลาย สภาพสิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่เป็นระเบียบ เพราะประชาชนร่วมมือดูแลน้อย เจ้าหน้าที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานในท้องถิ่นของตน ประชากรที่มีสถานภาพต่างกันทางเศรษฐกิจและสังคม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานไม่ต่างกัน ตำแหน่งทางสังคมต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ไม่แตกต่างกัน ประชากรได้รับข้อมูลข่าวสารและได้รับการอบรมต่างกันมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานแตกต่างกัน โดยประชากรจะได้รับข้อมูลข่าวสาร อบรม มากกว่ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานมากกว่าประชาชนที่พำนักใกล้แหล่งโบราณสถานร้างและไม่ร้าง มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ไม่แตกต่างกัน

บุษบา สิทธิการ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร พบว่า 10 ปีที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมกายภาพ โดยเฉพาะในเรื่องขยะและการจราจรซึ่งมีความรุนแรงมากที่สุดและต้องการแก้ไขเร่งด่วน นอกจากนี้ยังเปลี่ยนแปลงค่าน้ำ อากาศ มลพิษ และเสียง ในทางลบ ความรุนแรงอยู่ในระดับปานกลางและต้องแก้ไข ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสร้างสาธารณูปโภค การส่งเสริมการท่องเที่ยว กิจกรรมของวัด ความเชื่อของคนเชียงใหม่ รวมทั้งขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จอตลอด การจัดการขยะ น้ำเสีย การจัดระเบียบในการขายสินค้าก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมกายภาพทั้งสิ้น

เรื่องแดง ทองสุขแสงเจริญ (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการรับรู้ปัญหาแหล่งโบราณสถานระดับสูงในเรื่องปัญหาของแหล่งโบราณสถานมีสาเหตุจากมนุษย์ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากการลักลอบขุดค้น และปัญหาโบราณสถานรกร้างไม่มีผู้ดูแล การมีส่วนร่วมส่วนใหญ่มีลักษณะการพบปะพูดคุยกันภายในหมู่บ้าน ชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกันรักษาโบราณสถาน ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์โบราณสถาน การรับรู้ ปัญหาในการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิลำเนา ระยะเวลาที่อาศัย และพบว่าการมีส่วนร่วมในรูปแบบ และขั้นตอนมีน้อยมาก เนื่องจากไม่มีการมอบอำนาจในการแก้ไขปัญหาแหล่งโบราณสถานให้กับคนท้องถิ่นได้จัดการ

อนุทล ศิริพันธ์ (2543) ศึกษาการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่า ชุมชนบ้านปงสนุกตั้งอยู่ในเขตแหล่งโบราณสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เมื่อมีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของรัฐเข้ามา เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชุมชน ความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเป็นอยู่ จากชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นชุมชนเมือง พื้นที่โบราณสถานถูกรุกทำลายและขาดการดูแล เนื่องจากประชาชนไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นชุมชนโบราณ ไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา คาดหมายให้รัฐดูแล รัฐก็ขาดบุคลากรและงบประมาณ ขาดผู้รู้ และตั้งใจในการดูแลรักษา เป็นเหตุให้โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

อุไรวรรณ อ่อนอุไร (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานเชิงสถาปัตยกรรมในเขตกำแพงเมืองชั้นในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การอนุรักษ์ที่ดีนั้น คือการเก็บของเก่าให้คงสภาพเหมือนเดิมรูปเดิม ไม่ใช่การซ่อมแซมบูรณะให้เหมือนเดิม ดังนั้นการอนุรักษ์

โบราณสถานสถาปัตยกรรมควรให้การช่วยเหลือกันหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่แท้จริงหลาย ๆ หน่วยงานร่วมกันรับผิดชอบ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในฐานะผู้อยู่และดูแล ควรจัดให้มีการดูแลรักษาในเรื่องการใช้ที่ดินและสถานที่วัด ควรมีการจำแนกประเภทการใช้ที่ดินให้เป็นสัดส่วน และควรจัดให้มีการฟื้นฟูบูรณะบริเวณที่เสื่อมโทรม ส่วนในด้านชุมชนในการดูแลรักษาโบราณสถานควรสร้างจิตสำนึก การย่ำเตือนให้เกิดสติ การชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญ การลดบทบาทของรัฐ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านรับผิดชอบดูแล กำหนดเขตอนุรักษ์ ส่งเสริมและให้จัดการศึกษาไว้ในหลักสูตรและจัดทัศนศึกษา และจากการสำรวจวัดจำนวน 7 วัด พบว่า พื้นที่บริเวณวัดไม่ได้มีการจัดแบ่ง อย่างชัดเจนว่าบริเวณใดควรเป็นบริเวณประกอบกิจกรรมหรือเป็นพื้นที่สีเขียว นอกจากนี้ทางวัดก็ไม่มีแผนการใช้บริเวณอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามไม่พบที่มีการปลูกสิ่งก่อสร้างใหม่ในเขตอนุรักษ์

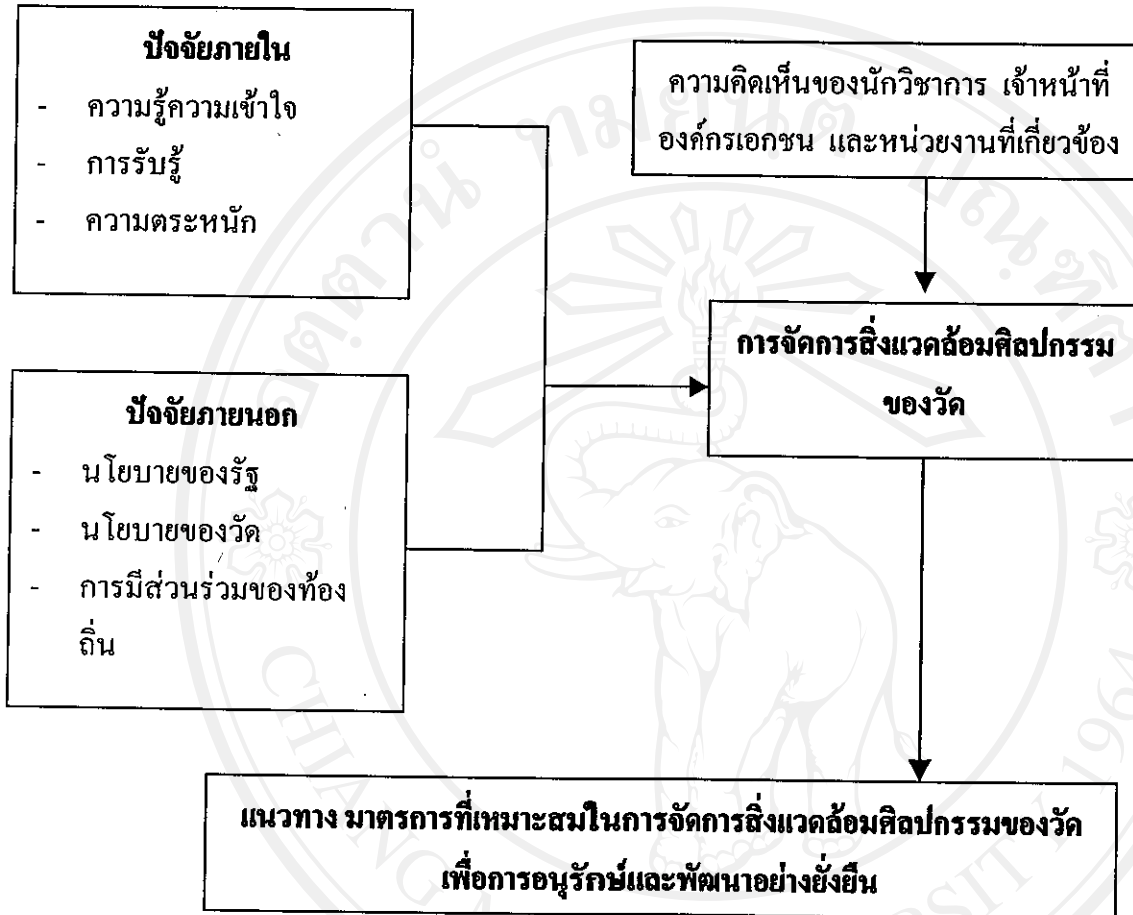
ณัฐ อิมทอง (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชนกรณีศึกษาเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน ได้แก่ ความผูกพันของประชาชนในชุมชน ความตระหนักที่เกิดจากประสบการณ์ ความเข้มแข็งของชุมชน การพึ่งตนเองได้ และสิทธิในการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะทางด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ส่วนด้านแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน พบว่า 1) การสร้างความเข้มแข็งทางด้านความรู้ให้ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงภูมิหลังและบทบาทหน้าที่ของตนเอง ได้อย่างถูกต้อง สามารถปฏิบัติตัวได้อย่างเหมาะสม เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม 2) สร้างมาตรการในการพึ่งพาตนเอง โดยการสร้างให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการด้วยการสนับสนุนในด้าน การดำเนินงาน บุคลากร วิธีการทำงานความรู้ในงาน รวมถึงกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจน เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) ส่งเสริมสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และให้สิทธิแก่ชุมชนได้รับประโยชน์จากการร่วมดูแล จัดการทรัพยากร อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การจัดการสิ่งแวดลอมศิลปกรรมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องหลาย ๆ ฝ่าย ได้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานเอกชน ประชาชน ซึ่งในบางครั้งการจัดการสิ่งแวดลอมศิลปกรรมของวัดก็มีปัญหาอุปสรรค หรือความไม่เหมาะสมเกิดขึ้น ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและความตระหนักต่อการจัดการสิ่งแวดลอมศิลปกรรมจึงจะสามารถทำให้การจัดการประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องหาแนวทางหรือมาตรการในการจัดการสิ่งแวดลอมศิลปกรรมของวัดอย่างเหมาะสมต่อไป